

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 1

2026

SINTAKTIK-STILISTIK VOSITALARNING SHARQ POETIKASIDAGI O'RNI

Sultonova Dildora Halim qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy nutqda muhim o'rin tutuvchi sintaktik-stilistik vositalar, ularning turlari hamda poetik matnda qo'llanish xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot jarayonida mumtoz va zamonaviy shoirlar ijodidagi inversiya, takror, ellipsis, parallelizm, ritorik so'roq gaplar va so'z tartibi kabi sintaktik-stilistik vositalarning g'azal janridagi funksional va estetik vazifalari tahlil qilinadi. Maqolada shoirlarning aynan qaysi g'azallarida mazkur vositalardan foydalangani aniqlanib, ularning badiiy ta'sir kuchini oshirishdagi roli misollar asosida ochib beriladi. Har bir sintaktik-stilistik vosita konkret g'azal namunalarida tahlil qilinib, ularning mazmuniy va emotsional yuklamasi izohlanadi. Tadqiqot natijasida sintaktik-stilistik vositalarning g'azal poetikasidagi ahamiyati va shoir individual uslubini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: sintaktik-stilistik vositalar, inversiya, takror, ellipsis, parallelizm, ritorik so'roq gap, so'z tartibi.

РОЛЬ СИНТАКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ВОСТОЧНОЙ ПОЭТИКЕ

Султонова Дилдора Халим кизи

Узбекский государственный университет мировых языков, независимый исследователь

Аннотация

В статье исследуются синтактико-стилистические средства, занимающие важное место в художественной речи, их виды и особенности функционирования в поэтическом тексте. В ходе исследования анализируются функциональные и эстетические задачи таких средств, как инверсия, повтор, эллиipsis, параллелизм, риторические вопросительные конструкции и порядок слов, в поэтике жанра газели на материале творчества классических и современных поэтов. Устанавливается, в каких именно газелях авторы используют указанные приёмы, и на примерах раскрывается их роль в усилении художественного воздействия. Каждое синтактико-стилистическое средство рассматривается на конкретных образцах газелей с пояснением их смысловой и эмоциональной нагрузки. В результате показана значимость синтактико-стилистических средств в поэтике газели и их вклад в формирование индивидуального стиля поэта.

Ключевые слова: синтактико-стилистические средства, инверсия, повтор, эллиipsis, параллелизм, риторический вопрос, порядок слов.

THE ROLE OF SYNTACTIC AND STYLISTIC DEVICES IN EASTERN POETICS

Sultonova Dildora Halim qizi

Uzbekistan State World Languages University, Independent Researcher

Abstract

This article explores syntactic and stylistic devices that play a significant role in literary discourse, focusing on their types and patterns of use in poetic texts. The study examines the functional and aesthetic roles of inversion, repetition, ellipsis, parallelism, rhetorical questions, and word order in the poetics of the ghazal, drawing on the works of both classical

and contemporary poets. It identifies specific ghazals in which these devices are employed and demonstrates, through illustrative examples, how they enhance artistic impact. Each syntactic-stylistic device is analyzed through concrete ghazal samples, with attention to its semantic and emotional load. The findings highlight the importance of syntactic-stylistic devices in ghazal poetics and their contribution to shaping a poet's individual style.

Keywords: syntactic-stylistic devices, inversion, repetition, ellipsis, parallelism, rhetorical question, word order.

Mumtoz adabiyotshunosligimizning shakllanishiga sabab bo'lgan risolalarda, zukko allomalarning poetikaga doir ishlarida badiiy san'atlarning yuksak namunalarini Qur'oni karim va Hadisi sharifda kuzatganligini dalillovchi fikrlar talaygina. Har bir sohaning, har bir hodisaning o'z rivojlanish davri bo'lganidek, badiiy san'atlarning ham taraqqiyot bosqichi bordir. Ayniqsa, bu sohada Sharq shoirlarining yuksak mahorati va mehnati alohida ajralib turadi. Shoirlarimiz badiiy vositalar sohasida ham amaliy ham nazariy yondashmoqlikka harakat qilganlar. Sintaktik-stilistik vositalar esa bu nutqning ta'sirchanligini, badiiylik va obrazlilikini oshirish uchun gap tuzilishi (sintaksis) darajasida qo'llaniladigan usullar va shakllardir. Ular so'z tartibi, gap tuzilishi, takror, parallelizm, qarama-qarshilik, ritmik tuzilma, kesimlarning joylashuvi, g'ayrioddiy sintaktik shakllar orqali ma'no va hissiyot yaratadi. Bu vositalar orqali matn musiqiyligi, obraz kuchi, emotsional-ta'sirchanlik, badiiy uslubiy rang-baranglik hosil qilinadi.

Sintaktik-stilistik vositalar badiiy nutqda gap va sintaktik birliklar qurilishi (gap bo'laklari, so'z tartibi, gaplarning bog'lanish usullari, so'zlarning tushirilishi yoki takrorlanishi, intonatsiya va pauza) orqali ma'noni kuchaytirish hamda ta'sirchanlikni oshirishga qaratilgan stilistik usullar jamlanmasidir. Uning tayanch lingvistik asosi grammatikadagi odatiy sintaktik tuzilmalar ya'ni gap bo'laklari, so'z birikmasi, sodda va qo'shma gaplar, bog'lovchilardan kelib chiqadi, ammo nutqda ular maqsadli tanlov va ifoda rejasi tarzida ifodalanadi. Gap tuzilishidagi asosiy mexanizmi esa, o'zgarish (masalan, inversiya); qisqartirish (ellipsis); kengaytirish yoki sanash (gradatsiya, enumeratsiya); takrorlash (anafora, epifora); bog'lovchisiz va bog'lovchili qatorlash (asindeton/polisindeton); parallel qurish (parallelizm); savol-buyruq shaklidan ta'kid uchun foydalanish (ritorik so'roq, ritorik undov) singari usullar bilan namoyon bo'ladi.

Asosiy sintaksis-stilistik vositalar Inversiya (so'z tartibining o'zgartirilishi); Takror (repetitsiya) - anafora, epifora; Parallelizm; Ellipsis (gap bo'laklarining tushirilishi); Ritorik so'roq; Asindeton va polisindeton; Sintaktik gradatsiya; Undalma va murojaat singari shakllardir. Sharq she'riyatida bir qator shoirlar bu kabi sintaksis-stilistik vositalarga murojaat qilishgan. Ulardan biri Alisher Navoiydir. Uning ijodidagi eng faol sintaksis-stilistik vositalardan biri inversiya hisoblanadi. Inversiya - lirik subyekt hissiyotini kuchaytirish; muhim semantik markazni ajratish; vazn va qofiyani ta'minlash uchun xizmat qiladi. Misol uchun:

Ko'nglumda sening ishqing makon ayladi

Bu misrada odatiy so'z tartibi "Sening ishqing ko'nglimda makon ayladi" bo'lib, inversiya natijasida so'z tartibi o'zgartirilgan: "ko'nglumda" komponenti gap boshiga chiqib, ichki kechinma markazga ko'tarilgan va ishq tushunchasi subyektiv-ruhiy makon sifatida ifodlangan. Bu yerda inversiya sintaktik bezak emas, balki lirik psixologizmni kuchaytiruvchi

poetik mexanizmdir. Keyingi sintaksis-stilistik vosita bu takror bo‘lib, u ishqiy iztirobni, tasavvufiy holatni hamda ichki kechinmaning davomiyligini anglatadi. Masalan:

Ne balo ishq bu, ne balo ishq bu...

Bu misrada takror ohangdorlikni kuchaytiradi, ruhiy zo‘riqishni ko‘rsatadi va zikrga xos ritmni yaratadi. Yana bir vositalardan biri bu parallelizmdir. U bir xil sintaktik gaplarning ketma-ket kelishi bo‘lib, Sharq falsafasidagi sabab-oqibat munosabatini ochadi:

Kimki vafo qildi — vafodor bo‘ldi,

Kimki jafo qildi — jafokor bo‘ldi.

Ellipsis keyingi sintaksis-stilistik vosita bo‘lib, ko‘p hollarda gapning ayrim bo‘laklarini aytmaydi, ammo ma‘no to‘liq anglashiladi. Bu badiiy ixchamlik, ishora va ramziylik va o‘quvchini fikrlashga undash uchun xizmat qiladi. Ritorik savol va murojaat yana bir sintaksis-stilistik vosita hisoblanib, Navoiy she‘riyatida ko‘pincha javobsiz bo‘ladi. Masalan:

Bu ishq yo‘lida kim omon qoldi?

Bu savollar shoirning ichki monologi, alloh yoki yor bilan suhbatini hamda falsafiy mulohaza shaklidir. Sintaksis stilistik vositalardan Navoiydan tashqari, Lutfiy ham foydalangan. Lutfiy she‘riyatida sintaksis sodda, ravon va xalqona bo‘lgan. U ko‘pincha parallel gap qurilishlariga murojaat qilgan. Masalan:

Yor ko‘rdim – ko‘nglim quvondi,

Yor ketdi – dilim vayron bo‘ldi.

Bu parallelizm hissiy kontrastni kuchaytiradi hamda sodda tuzilma orqali chuqur tuyg‘uni beradi. Bobur ham sintaksis-stilistik vositalarga murojaat etgan. Uning g‘azallarida sintaksis ko‘pincha suhbat shaklida bo‘lgan. Misol uchun:

Bu ko‘ngul nega tinch topmas?

Bu ritorik savol bo‘lib, shoirning ichki kechinmasini, vatan sog‘inchi va ishq iztirobini ifodalaydi. Bundan tashqari, Bobur ellipsis shaklidan foydalangan bo‘lib, unda gapni to‘liq aytmaydi, hissiy pauza qoldiradi. Bu samimiylik va tabiiylik hosil qiladi. Mashrab ijodiga to‘xtaladigan bo‘lsak, uning she‘riyatida kuchli takror va qisqa, uzilgan gaplarni ko‘rishimiz mumkin:

O‘t bo‘ldim, o‘t bo‘ldim ishqdan...

Bu satrlarda ruhiy jo‘shqinlik va tasavvufni ko‘rishimiz mumkin. Takror bu yerda zikr shakliga yaqinlashadi. Fuzuliy ijodiga ham bir nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning g‘azallarida uzun, murakkab gaplar hamda kuchli inversiyani uchratishimiz mumkin ya‘ni fikrning falsafiy chuqurligi va hissiy drammatizm yaqqol namoyon bo‘ladi:

Ishq dardiga davo izlamoq xato.

Ahmad Yassaviy ham bu borada boshqa shoirlardan ortga qolmagan. Uning hikmatlarida juda sodda gaplar, ko‘p takrorlar uchraydi. Bu xalq uchun tushunarli bo‘lish, diniy-ta‘limiyta‘sir uchun xizmat qiladi. Masalan:

Yig‘la, ko‘ngul, yig‘la...

Bu jumlada takror - tavba va zikr ifodasidir.

Umumiy xulosa qiladigan bo‘lsak, Sharq shoirlari ijodida sintaktik-stilistik vositalardan foydalanish turlicha bo‘lgan. Masalan, Navoiyda – mukammal va falsafiy,

Lutfiyda – saodda va xalqona, Boburda – samimiy va suhbatli, Mashrabda – jo‘shqin va tasavvufiy, Fuzuliyda – murakkab va dramatik hamda Yassaviyda – diniy va didaktik xarakterga ega bo‘lgan. Ishonch bilan ayta olishimiz mumkinki, sintaksis Sharq she‘riyatida individual uslubni belgilovchi asosiy omil hisoblanadi va sintaksis orqali shoir o‘z ruhiy holatini, falsafiy qarashini va estetik maqsadini ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qosimov B. Lutfiy poetikasi. - Toshkent, 2004. 78-82-betlar.
2. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tili stilistikasi. Toshkent: Universitet, 1996. 168-169-betlar
3. Saidov Q. Bobur poetikasi. — Toshkent, 1998. 45-48-betlar.
4. Rustamov A., A. Navoiyning badiiy mahorati. Toshkent: “Adabiyot va san’at”, 1979-y. 69-bet
5. Sirojiddinov.Sh, Yusupova.D, Davlatov.O. Navoiyshunoslik.Toshkent: “Tamaddun”, 2018-y.